

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

www.bugudergisi.com

Araştırma Makalesi

BUGU
Journal of Language and Education

Makale Geliş Tarihi: 07.05.2020

1/1, 49-70

TÜRKİYE

Makale Kabul Tarihi: 21.05.2020

Yavuz, K. (2020). Başlangıçtan günümüze “Türkçecilik” fikrine genel bakış. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 49-70. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.5>

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE TÜRKÇECİLİK FİKRİNE GENEL BİR BAKIŞ*

Prof. Dr. Kemal YAVUZ

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi kyavuz@fsm.edu.tr ORCID

Öz

Yüzyıllar boyunca hep büyük bir medeniyetin dili olarak kullanılan Türkçe, yayıldığı coğrafya ve etkileşim içinde bulunduğu kültürler ile dil alanında da yoğun bir ilişki içinde bulunmuştur.

Bu ilişki neticesinde zaman zaman o dillerden etkilenmiş; zaman zaman da o dilleri etkisi altına almıştır. Günümüzde de bu durumun izlerini, etkilerini görmek mümkündür. Dünya dillerinde birçok Türkçe kökenli yapıyla karşılaşmak mümkün olduğu gibi, dünya dillerinden birçok örneğe Türkçe içinde rastlamak mümkündür.

Dillerin birbirleriyle olan ilişkileri göz önüne alındığında bunun normal karşılanması gerektiği anlaşılabacaktır. Ancak Türkçenin tarihî dönemleri incelendiğinde Türkçede zaman zaman yabancı dillerin etkisinin arttığı görülmektedir. Artan ve değişen bu etkiye karşı her dönem, kendi kahramanını çıkarmış ve Türkçecilik bilincinin esas alınmasıyla Türkçenin bu etkilerden en az zararı görmesi sağlanmıştır.

Bu makalede, tarihî seyir içerisinde Türkçecilik bilinciyle hareket eden isimler ve çalışmaları ile bu çalışmaların Türkçe üzerindeki etkileri üzerinde ayrıntılı olarak durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, dönem, Türkçecilik, Âşık Pasha.

A GENERAL OVERVIEW OF THE TURKISH LANGUAGE AWARENESS FROM BEGINNING TO PRESENT

Abstract

Turkish, which has been used as the language of great civilizations for centuries, has also been in intensive relation with the geography it spreads and the cultures it interacts with in the language field.

As a result of this relationship, it has been affected from these languages from time to time and has affected these languages from time to time. Today, it is possible to see the

* Bu makale, 11-13 Nisan 2011'de Kocaeli Üniversitesi tarafından düzenlenen *Yüzüncü Yıldönümü Dolayısı ile Yeni Lisan Hareketi* adlı uluslararası sempozyumda sunulan ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmayan bildirinin gözden geçirilmiş ve güncellenmiş hâlidir.

traces and effects of these situations. It is possible to encounter many Turkish-based structures in the world languages, as well as many examples from the world languages.

Given the relationship between languages, it will be understood that this should be met normally. However, when the historical periods of Turkish are examined, it is seen that the influence of foreign languages increases from time to time in Turkish. Against this increasing and changing effect in every period, Turkish has taken out its own hero in every period and with the awareness of Turkish language, Turkish has made the least damage from these effects.

This article focuses on the names and their works that act with the awareness of Turkish language in the historical course and their effects on Turkish in detail.

Keywords: Turkish, period, Turkish language awareness, Âşık Pasha.

Türk kültür tarihi içinde dil üzerine düşünenler belirli bir zincirin büyük halkalarına benzerler. Bunlardan Kaşgarlı Mahmut Türkçenin içinde, Arapçaya paralel olarak Türkçe için düşünür. Bu onun hayatından, kendini sorgulayıp bir karşılaştırma fikrine yer vermesinden kaynaklanır. Gerçekten Kaşgarlı Mahmut, bizim ilk seyyahımız, ilk toponimistimiz, ilk ağız inceleyicimiz, ilk metin derleyicimiz, ilk gramercimiz, Türkçeyi Arapça gibi dillerle kıyaslayarak Türkçenin büyük bir milletin dili olduğunu anlatmaya çalışan, hatta İslamiyet'in bile bu millete emanet edildiğini, onların uzun sürecek saltanatlarının olacağını anlatan, bu yönlerden Türkçeyi öğrenmenin bir görev olduğunu bildiren, bunu yalnız Araplara değil, diğer İslam milletleri içinde yer alan uluslara da anlatan, hepsinden de ileri olarak Türkçenin lügatini ve gramerini yazan ve bütün hayatını Türkçeye adayan ilk dilcimizdir. İşte Kaşgarlı Mahmut bu nitelikleri ile ortaya çıkmaktadır. Karahanlı Devleti'nin hükümdarları da Türkçeye gereken önemi vermişler ve yazılan eserlerin şairlerini ödüllendirmişlerdir. Karahanlılardaki bu dil sevgisi devletin sonuna kadar devam etmiştir. Fakat bu devletle aynı çağda yaşayan Büyük Selçuklu ve Gaznelilerde aynı durumu göremeyiz. Türkçe bu devletlerin hâkimiyet alanlarında ikinci; hatta üçüncü plandadır, horlanmaktadır. Aynı görüşler Anadolu Selçukluları tarafından da benimsenmiş, edebî eserler Farsça yazılır olmuştur. Ancak halk, diline sahip çıkmasını bilmiştir. Onlara anlatacak, gönüllerine güzellikler gönderecek olan Türkçe XIII. yüzyılda yetişen ve XIV. yüzyılda eserler veren şairler sayesinde edebî eserlerde yer tutacaktır. Bunlar gerçekten dil zevk ve şuuru ile eser veren Türk milletinin gönlüne tercüman olan şairlerdir.

Türkçecilik şuurunun başlangıcında ve Türkçenin bu aşamaya gelmesinde Karamanoğlu Mehmet Bey'in büyük payı vardır. Burada Selçuklu Devleti Divanının XIII. yüzyılın son çeyreğinde aldığı ve Karamanoğlu Mehmet Bey'in okuduğu fermanı da zikretmek gerekir (Merçil, 2000, s. 51-57).

Karamanoğlu Mehmet Bey, Nure Sufi'nin oğlu Kerimüddin Karaman'ın oğludur. IV. Kılıç Arslan, Kerimüddin Karaman Bey'e Ermenek bölgesini dirlik olarak vermiştir. Kardeşi Bonsuz da Konya Sarayı'nda muhafız olarak görevlendirilmiştir.

Kerimüddin Karaman, Selçuk ailesi arasındaki ihtilafları fırsat bilerek nüfuzunu artırmış, fakat Konya üzerine yaptığı seferlerde başarılı olamamıştır. 1262 / 660 yılında vefat edince Rükneddin Kılıç Arslan oğullarını Gevele Kalesi'ne hapsedirmiştir. Ancak Selçuklu veziri Muinüddin Pervane bunları hapisten çıkarmış; bunlar da tekrar babalarının Ermenek'teki tımarına sahip olmuşlardır (Uzunçarşılı, 1972, s. 43-44).

Mehmet Bey babası Kerimüddin Karaman gibi mücadeleci bir bey idi. Moğollarla iki defa çarpışmış ve onları iki defa yendiği gibi, Mısır-Suriye Türk Memlûkleri hükümdarı Bay-

Bars'ın Anadolu'ya gelmesini fırsat bilerek 1277 yılında Konya üzerine yürümüştür. Konya'yı zapt eden Karamanoğlu Mehmet Bey, Selçuk hanedanından olduğunu iddia ettiği, tarihlerin *Düzme* veya *Cimri* olarak kaydettikleri Siyavuş'u başa geçirmiştir. Hadiseyi *Selçuknâme*'nin *Saltanat-ı Cimri ve Vezâret-i Muhammed Beg* başlığı ile verilen kısmından takip edersek bu olayla ilgili olarak şunlar anlatılır:

Çün Ermenek Türkleri nâyib Eminateddin ve Bahaeddin katlinden fârig oldılar, şehre vardılar ve şehrûn cümle a'yânı ve mu'teberlerine Cimri ve Düzme saltanatı mutâbaat-ıçün and içün diyü ilzâm etdiler. Şehir halkı canları korkusından and içdiler. Çün ol makâsıdı hâsil kıldılar sultânlar türbesinde sultân-ı a'zam Ala'eddin Keykubad'un çetr ü sancakını kal'a halkından teberrük-ıçün iltimâs itdiler. Kal'a halkı ol sebeb ile ki henüz bunların-ıla bi-ke-cihetin olmuşlar-ıdı. Şerleri def ve ta'arruzları ref-ıçün dileklerini kabul itdiler ve çetr ü sancakı kal'adan aşğa sarkıtdılar. İrtesi Düzme'yi âyin ve revnak tamâm birle ve bölük başları ve çevgândârlar ve çavuşlar ve selihdârlar ve câmedârlarla atlandurdılar ve şehir etrâfına gezdürüp seyrân itdiler ve seyrândan dönüp divan dutdılar ve her tarafa ahkâm bitiler gönderdiler ve halkı Düzme'nün itâ'atına da'vet kıldılar ve dahı hükm idüp şehirde çağırtıdılar ki,

“şimden girü hiç kimesne kapuda ve dîvanda ve mecâlis ve seyrânda Türkî dilinden gayrı dil söylemeyeler”. Birkaç gün anların işi bu tarik üzre temşiyet buldı.

Bu hadisenin sonunda, Selçuklu Sarayı'nda alınan ilk kararlardan biri Türkçeden başka dil konuşulmaması şeklinde idi. Bu Türk kültür tarihi bakımından bir dönüm noktası ve önemli bir karar oldu. Selçuklu Divanının aldığı bu karar belki Mehmet Bey tarafından okundu (Sümer, 1980, s. 160-161).¹

Selçuknâme'ye tekrar bakıldığında;

Karaman Beyin oğlu Muhammed Beg çün vezir oldu, buyurdu ki “defterleri dahı Türkçe yazalar”.

Ol zamanda bu Arabî hurûf-ıla, dahı Türkçe yazmak âdet olmamış-ıdı. Her yazıcı kendü karihasından bir dürlü defter vü tafsil yazdılar. Cümle idecekleri vaktin başarımadılar. Zira Türkînün zabtı kolay degüldür ve rukûmı yokdur. Nâçâr, girü Pârisî şereh ve Arabî rukûm yazdılar. Her birinün kifâyet ve hisâblarını görüp hış dutdı. Ve her birini hünerlerine göre terbiyet kıldı. Çün vizâret hükminde müstakıl oldu. Her taraftan halk tuhfê ve armagan ve pîşkeşler-ile kapuya ve hidmetine vardılar. Hükm işleri revâc buldı ve saltanat mansıplarını birvanlık ve nebâbet ve istifa ve tugra ve işrâf ve nitâret gibileri -çün asıl yazıcılar sultân-ıla gitmişlerdi- şehirde buldukları kişilere ve aşğa hâllülere virdiler ve kal'a halkıyla bu şart üzerine sulh itdiler ki muhâlifet itdüklerinün cürmiyçün kırk bin akça kınlık vireler ve kapuyı açalar ki Düzme şehre girüp Selçuk sultânlar tahtına geçe. Kal'a halkı çün muhâsıratdan melûl olmuşlardı. Ol kavlı ü karâra râzı oldılar ve malı edâ kıldılar. Ve bunlar dahı anlara emân bitisin yazdılar virdiler. Kal'a halkı kapuyı açdılar. Düzme pençsenbe günü ki sitte ve seb'ine ve sitte mie 676/1277 yılının zilhicce ayının onuncı günüydü. Kal'aya girdi ve saltanat tahtına geçdi ve geçmiş sultânlar resmince Adîne günü cem'iyet idüp mahfil kurdılar.

¹ Ayrıca bk. Yazıcıoğlu Ali, *Selçuknâme*, Topkapı Sarayı, Revan Ktp. Nu. 1390, v. 404b.

Burada üç mesele üzerinde durmak gerekir:

Birincisi, Türkçenin resmî dil olarak ilanı.

İkinci olarak Mehmet Bey'in defterlerin de Türkçe yazılması için emir vermesi.

Üçüncüsü de "eman bitisi"nin Türkçe yazılmasıdır.

Mehmet Bey'in vezir olması ile ilk verdiği emir, *defterlerin dahı Türkçe yazılması* buyruğudur. İşte Karamanoğlu Mehmet Bey'in asıl büyüklüğü burada ortaya çıkmaktadır. *Selçuknâme* yazarının da belirttiği gibi, Türkçe ile Arapça ve Farsçayı karşılaştıracak olursak Türkçe yazmanın zor olduğunu görürüz. Arapça ve Farsçanın öne çıkması, hatta sarayda ve tedrisatta kullanılması bu dillerin gramer kaidelerine bağlı olarak yazılması ve bir imlaya sahip olmaları sebebiyledir. Türkçe için böyle bir durum yoktur. Hele iş Anadolu'daki kültür hareketlerine bağlanınca bu bölgede ilk defa yazı ile karşılaşan Türkçe neye göre yazılacaktır? Hangi kurallar ve gramer kaideleri bunda rol oynayacaktır? Daha işin başında olmak Türkçe ile yazmada böyle bir zorluk ortaya çıkarmıştır. Çünkü Türkçenin grameri bile yazılmış değildir. İmlasına hâkimiyet ve bir kural yoktur. Sözlüğü ve kelime hazinesi bilinmemektedir. Verilen bilgiler 200 yıl öncesine aittir. Bu da Kaşgarlı Mahmut tarafından bütün Türk lehçeleri gözden geçirilerek verilmiştir. Anadolu'da başlayacak yazı dili ise Oğuz Türkçesine göre olacaktır. Oğuz Türkçesinin Karahanlı Türkçesi gibi Uygur harfleri ile yazılmış, devam eden bir yazılış şekli yoktur. Zaten bu sebepten Arapça ve Farsça Selçuklu Devleti'nde ön plana geçmiştir².

O devir yazı ve imlasına bakılırsa Arapça ve Farsça metinlerin ekseriya harekesiz yazılması bu dillerin imla açısından ne derece kolay ve belirli bir kaideye bağlı bulunduğunu da gözler önüne serer. Türkçe metinler ise zamanla harekeli olarak görülecektir.

Türk dilinin tarihine bakınca 1213 yılına kadar yaşayan Karahanlı Devleti'nde Türkçe en geniş şekilde yazılıp okunmuş; Karahanlı hükümdarları Türkçeye arka çıkmışlardır. Ancak durum Selçuklular ile Gaznelilerde farklıdır. Herhâlde bu devletlerde Farsça ile Arapçanın imla yönünden kolay oluşu veya kâtiplerin bu dillerde yazmaya alışmış olmaları Türkçe yazmayı akıllarına bile getirmemiştir. Bir de beslenen kültür olarak dinî yönden Arapçanın; edebî yönden Farsçanın yüksek zümrenin az çok bedii ihtiyacını karşılamak olmuş; halk da ikinci plana atılmıştır; hatta bu durum birkaç yüzyıl devam etmiştir. Bu da Türk halkının kendi edebî verimlerinde sözlü edebiyatı yaşatmasına yol açmıştır. Bunlar daha sonra yazıya geçirilecektir. Sonraki zamanlarda halk artık yazarları ve şairleri Türkçe yazmaya zorlayacaktır. Ancak bazı yazar ve şairlerimiz de Türkçe yazmanın şuuruna sahip olacaklardır.

Sadece yazılan eserler değil, kitabelerde de Arapça ve Farsçanın kullanılması, Türk hükümdarının milletine kendini tanıtamaması herhâlde hoş ve güzel karşılanacak bir durum değildir. Eğer Arapça ve Farsça kullanım yerine Karahanlı Devleti'ndeki kültür faaliyetleri ve yazı meselesinde Türkçenin öne çıkarılması örnek alınmış olsaydı durum hiç de böyle olmayacaktı.

İşte Karamanoğlu Mehmet Bey bu girişimiyle Türkçeyi asıl yoluna koymuş oluyordu. Anadolu'da başlayan kültür hareketinde onun büyük rolünün varlığından her zaman söz etmek gerekir. Eserlerin Türkçe yazılmasını emretmesi ile Türk yazı dili onunla yeni bir döneme giriyordu. Onun bu emri Türkçe konuşma ve yazmada ne kadar kararlı bir tutum içinde olduğunun açık bir delilidir. Bu emir olmasa idi devrin şairlerinin ve sanatkârlarının Türkçeye

² Anadolu'da Türk yazı dilinin teşekkülü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Arat, 1960, s. 225-232; Korkmaz, 2009, s. 61-69.

yönilmesi zor olurdu. Hele hele Sultan Veled, Güşehri, Âşık Paşa ve Yunus gibi Arapça ve Farsçaya vâkıf şairler; bu emir olmasa idi belki hiç Türkçe yazmazlardı. Bu açıdan bakınca Karamanoğlu Mehmet Bey, Anadolu'da Türkçenin tarihini kuran, Türk yazı dilini Anadolu'da başlatan, bu günlere getiren bir devlet büyüğü ve vezirdir. İşte onun bu emri ile artık Gülşehri Farsçayı bırakacak, Sultan Veled Farsçanın yanında Türkçeye yönelecek, Yunus Emre de Türkçe yazacaktır. Âşık Paşa aynı dertlerden şikâyet edecek; Türkçenin gramerinin yokluğundan, araştırmacısının bulunmadığından yakınacaktır.

Karamanoğlu Mehmet Bey'in bu emri diğer beyliklerde de yankılanıp kabul görecektir, Germiyanoğlu Türkçeye sahip çıkacak, hatta Türkçeyi *Taş Vakfiye*'ye kazdıracak, eserler tercüme ettirecek, divanlar yazdıracaktır. İsfendiyoğlu başka eserler yazdırdığı gibi bizzat kendisi de Türkçe eser yazacaktır³. Bu faaliyetler II. Murat devrinde Osmanlı Sarayı'na taşınırken devrin padişahı Karamanoğlu Mehmet Bey'in emrini yerine getirecektir.

Türk yazı dili Anadolu'da Mehmet Bey'in emriyle güçlenmiş ve geniş şekilde yazılmaya başlanmıştır. Türkçenin, yazıla yazıla eserleri ile günümüze kadar gelmesinde Karamanoğlu'nun büyük payı vardır. Eserlerdeki imlayı, yazma şeklini gözden geçirirsek çeşit çeşit yazılan kelimeler, ekler, yazmada ve imladaki çok şekillilik Mehmet Bey'in emri ile ortaya çıkmıştır. Her yazanın Türkçeyi başka başka kullanması Karamanoğlu'ndan kaynaklanmıştır.

Buraya kadar belirtilenlere göre, Türkçe yoluna böyle devam edemezdi. Bütün bu çeşitlilikler artık üç yüz sene gibi bir zamanın geçmesinden sonra tek bir imla şeklinde görülmeye başladı. Bütün bunlarda hareket noktası, zamanla unutulup gitse bile, Mehmet Bey'in emri olmuştur. Tarih içinden gelirken yazılan her eserde, Karamanoğlu Mehmet Bey'in bu emri, gizli de olsa görülmektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse Türkçe Anadolu'da yazı diline Karamanoğlu Mehmet Bey sayesinde kavuşmuştur. Bunun neticesi olarak da ortaya konan eserler Türk dili tarihinin birer abidesi olarak Karamanoğlu'nu göstermektedir. Geçmişten bugüne Türkçe yazan herkes Mehmet Bey'in bu emri ile hareket etmekte ve onun buyruğunu yerine getirmektedir. Kısaca, her eserin başına "*Karaman Bey'in oğlu Mehmet Bey'in emri ve isteği ile yazılmıştır*" ibaresine yer vermek veya en azından bunu düşünmek gerekir. Zaten Karamanoğlu, "eman bitisi"ni yazarak Türk dili tarihinin temelini de ilk taşı koymuştur. Türkçe yazı dili olarak tarih içindeki ve bugünkü durumunu ona borçludur.

Mehmet Bey büyük ülküsü olan bir beydir. O Türkçeyi açan, geliştiren ve bu günlere gelmesini sağlayan bir kişidir. Onun emri kâtipleri zora sokmuştur. Arapça ve Farsça imlaya hâkim olan kâtipler Türkçe karşısında şaşırıp kalmışlardır. Çünkü Arapça ve Farsçanın belli kaide ve kurallara göre bir yazımı vardır. Fakat Türkçe için bu durum yeni başlayacaktır. Onun için Türkçe defterlerin yazımında zorluk çıkar ve bu imla meselesi 16. yüzyılın sonuna kadar Türk yazı dili tarihinde karışık bir şekilde devam eder.

O, Selçuklu Devleti'nin idaresini eline alarak Anadolu'yu Moğollardan kurtarmak istiyordu. Bu sebeple Moğollara karşı cesur bir şekilde müdafaaya girişti. Fakat bizzat çıktığı bir keşif esnasında Moğollar tarafından ok yağmuruna tutuldu ve 1278 yılında iki kardeşi ile birlikte şehit düştü (Sümer, 1980, s. 160-161).

³ Anadolu yazı dilinin tarihî gelişmesi içinde Beylikler Devri Türkçesinin özellikleri hakkında bk. Korkmaz, 1995, s. 419-423.

Bütün XIV. yüzyıl boyunca bunları izleyen şair ve yazarlarımız da aynı dil sevgisini diri tutmuşlardır. Yunus Emre, Türk milletinin gönlüne hitap etmiş ve Türkçeyi gönül dili hâline getirmiştir. Gülşehri hasbi olarak Türkçe sevgisi ile yazmış ve Türkçe yazmakla övünmüştür. Gülşehri'deki övünme bu sebeptir. Hâl böyle olunca Ahmedî gibi şairler onu kınamışlardır. Hâlbuki Gülşehri kimsenin Türkçe yazmaya iltifat etmediği, iltifat edenlerin de özür dilediği bir devirde Türkçe yazmakla övünmüştür. Türkçe olarak eser yazan şairler, eserlerini Türkçe yazmaları sebebi ile özür dilemişlerdir. Gülşehri ise övünmüştür. Bunu aşağıdaki beyitlerde açıkça görmek mümkündür:

Degme bir hoş dâsitân kim eylerüz

Sözi Gülşehri diliyle söylerüz

Câhilün sâzın göricek tanlaruz

İlm ile Gülşehri sözün anlaruz

Mantıku't-tayrı ki Attâr eyledi

Pârisice kuş dilini söyledi

Anı Türki sûretinde biz dakı

Söyledük Tâzi gibi Tanrı haki

Türk dilince dahı Tâzi'den latîf

Mantıku't-tayr eyledük ana harîf

Ben bu Türki defterin çün dürmeyem

Pârisicesi-y-ile degşürmeyem

Kimse böyle tonlu söz söylemedi

Kimse bundan yig kitâb eylemedi⁴

Âşık Paşa bunlardan farklıdır. Âşık Paşa Türkçeye gönül verenler içinde yaptıkları ve söyledikleri ile büyük bir yer tutar. O, zincirin en büyük halkalarından biridir. Âşık Paşa'nın dil görüşü yalnız Türkçe ile ilgili değildir. O, gözlemlerle tabii ilimleri de genişleten bir şair ve düşünürdür. Onun hocası bir bakıma tabiattır. Tabiata bakıp ondaki incelikleri keşfetmeye çalışan Âşık Paşa, dil üzerine de görüşler getirmiştir. O, bu yönü ile genel dil bilimi içinde yer alır. Batılı dil bilginlerinin XVIII-XIX. yüzyıllarda ulaştıkları dil görüşü, daha geniş olarak onlardan dört beş yüz sene önce Âşık Paşa tarafından düşünülmüş ve yazılmıştır. Hava, ses, harf münasebeti, mahreç durumu gözlemlere dayanarak, dilin görünüşte ortaya çıkışı, bu çıkışın dilde ve kaleme ifade şekline gelirken hangi vücut organlarını dolaştığı Âşık Paşa tarafından tek tek ele alınmıştır. Bu itibarla Âşık Paşa söze büyük önem vermiştir. Söz olmazsa öğrenim olmaz, bilme olmaz, düşünme olmaz. Her şeyden evvel anlaşma ve anlama olmaz. Onun için kâinatta her bir varlık sözde yer tutmuş, dilde söylenmiştir. Âşık Paşa bu yönlerden bakarak sözün aslını araştırmaya teşvik eder. Bunu bilip öğrendikten sonra konuşmayı öğütler. Onun

⁴ Bu hususta daha fazla bilgi için bk. Yavuz, K. (1983). XIII-XVI. Yüzyıl eserlerinin Anadolu sahasında yazılış sebepleri ve bu devir müelliflerinin Türkçe hakkındaki görüşleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27, 9-51.

nereden gelip nereye gittiğini, vardığı yerde neler yaptığını ve nasıl bir tesir gösterdiğini sorar; propaganda tarafını verir. Kâğıtlara bağlanışını, işaret olarak görünüşü, yönün göğe doğru oluşunu haber verir. Onda iki unsur bulunduğunu, onun için harfin ve sesin vücut; anlamının ise can olduğunu bildirir.

Âşık Paşa, öncelikle anlatımı ikiye ayırmıştır:

A. Dil ile anlatım

B. Yazı (kalem) ile anlatım.

Önce bunlar insan aklında yer tutarlar. Söz burada hazırlanır. Artık vücut oluşmuş demektir. Can yerine geçen mana da gökten iner:

Nâzil olur ma 'ni çün gökden iner

Âdeminün akli içinde konar

II-131a/11

Ancak henüz yenidir. Onun görünebilmesi için maddi manevi tam dokuz konaktan geçerek gelmesi gerekir. Bunda her konak bir organ olmalıdır. Akılda beliren bu varlık oradan cana geçecektir.

Ma 'ni ilkin Tanrı 'dan akla iner

Akl içinde gösterür türlü hüner

II-132a/2

Pes akıldan câna gelür ilkin ol

Kim duta küllî bu gevde mülkin ol

II-132a/6

Cana geçen ifade oradan gönle yol bulmalıdır.

Cân viribir gönüle ol ma 'niyi

Zişt ü ra 'na hayr u şer her nesneyi

II-132a/11

Ancak orada da kalmaz, görevi vardır; çeşitli isteklerle gönlü rahatsız eder. Âşık Paşa bu durumu şöyle ifade eder:

Çün takâzâ var süredür n 'eylesün

Gönül ol hükmi niçe men ' eylesün

Pes viribir nefse ol endişeyi

Eyü yavuz cümle dürlü pîşeyi

II-132b/4, 5

İşte ifade veya anlatım buraya kadar olan yolculukta iş ve söz olma bakımından ikisini kendinde toplamıştır. İş ve söz nefse kadar birlikte aynı yolu takip etmişlerdir. Ancak bundan sonra iş yazıya gidip parmaklar vasıtasıyla kaleminden dökülecektir. Bunun için de yine bazı organları takip etmelidir. Şair, bunu aşağıdaki beyitlerde ayırarak açıkça ortaya koymaktadır:

Nefse geldi toğmag ister bu kez ol

Ya elündür ya dilündür ana yol

Ya iş olur işlenür elden çıkar

Ya söz olur söylenür dilden çıkar

II-132b/6, 7

Düşünce, hareket ve iş tarafına giderse “yağrın” da denen sırta gelir. Oradan kollara ve ellere ulaşır. Sırt ayrıca insanda gizlenen bütün işlerin nakış olarak yayıldığı ve yer aldığı bir bölgedir. Oradan iş kola verilir. İş, koldan destek alarak canlanır. Ayrıca burası iyi kötü ne şekilde olursa olsun, her sanat ve hareketin uğradığı yerdir:

Zira kim yağrın-durur kuvvet yiri

Yağrını muhkem olur kuvvet eri

Hem bu yağrından gider uş kollara

Nitekim koldan gidedur ellere

II-133a/1, 2

Kol dahı menzil-durur her bir işe

Nik ü bed her san‘at u her cünbişe

II-133a/8

diye açıklamalarda bulunan şair, hareketin ele gelince ad aldığını ve o isme göre işlendiğini söyler. Hareket elde ve parmaklarda son şeklini almıştır; herkes usta, çırak, hoca öğrenci kim olursa olsun ellerindeki marifet, hüner veya meslek sayesinde bilinir. Kalaycılık işi yapıyorsa kalaycı, demircilik işi yapıyorsa demirci, kalemle iş görüyorsa kâtip, altın işi yapıyorsa kuyumcu vs. İşte akıldan candan kaynaklanan iş, en son olarak elde şekillenip görünür.

Sızrılıp ol akl u cândan çıkan iş

Elde işler andan alur perveriş

II-133b/1

diyen Âşık Paşa, son durak olarak parmağı gösterir. Elden kuvvet alan iş, artık parmakta görülür. Çünkü bütün işlemleri yapan yazıları yazan, resim ve şekilleri çizen parmaklardır. O, bununla da kalmaz. Hisseder ve ondaki his çok fazladır. Her bir çalgı aletinin perdesini parmaklar bilir. Düğüm ve hesap da onunla yapılır. Ancak parmağın kaleme muhtaç olduğu da bir gerçektir. Fikir buraya ayak basınca kalem usulüne göre gidip gelerek ün kazanır. İnsanın şöhreti de buradan gelir. Bir kimse böylece kendini yazısı, resmi veya nakışı ile bildirip açığa çıkarır ve ün kazanır. Buna da üslup denir. Böylece akıl içindeki fikir dokuz yerden geçerek ortaya çıkar ve insanlar da öğrenmiş olur. Âşık Paşa bu sırayı son olarak şu beyitlerinde vermektedir:

Geçdi elden vardı bu kez barmaga

Geldi barmak bu işi başarmaga

II-133b/3

Cümle sazun perdesin barmak bilür

Hem hesab u akd barmakda olur

II-133b/6

Geçdi barmakdan bu kez geldi kalem

Vardı fıkr anda dahı basdı kadem

Yazdı ol fi 'li kalem resmi-y-ile

Meşhur oldı âleme ismi-y-ile

II-133b/8, 9

Âşık Paşa'nın deyimini ile kısaca: "Gözden giren elden çıkar".

Buraya kadar olan konaklarda iş vardır. Ancak söz işle ayrıldıktan sonra başka yollardan, başka konaklardan geçerek vücuda gelecektir. Söz, geldiği yere ya neşe, sevinç, bilgi, sevgi ve gönül hoşluğu ya da haset, kin, düşmanlık, yıkım ve perişanlık getirir. Âşık Paşa burada insanı manen destekleyen ve kuvvet veren, neşelendiren, yapıp mamur hâle getirebilen sözün; onu her yönden yıkabileceğini ve elden ayaktan kesebileceğini söyleyerek sözün propaganda tarafına da işaret etmiştir. Bu düşünce Yunus'ta da vardır. O, sözü konu edinen gazelinde aynı konuyu ele alır. Böylece bütün bir vücutta bazı organları dolaşarak gelen sözün bir kuvveti ve değeri olduğuna işaret eden Âşık Paşa, söz ile işin yoldaş olduklarını söyler. Gerçekte onları belirli bir yere kadar getirir. Bu akıl, can, gönül ve nefiste beraberliği sağlamıştır. Ancak yolları bundan sonra ayrılır. İş, yağrın, kol, el, parmaklar ve kalem gibi bir yol izlerken; söz dile gidecektir. Âşık Paşa bu durumu aşağıdaki beyitlerinde anlatır:

Nefs içinde birbirinden ayrılır

Fi'l ele gitdi kavul dilden gelür

Çünkim ayrıldı fi 'il gitdi ele

Bu kezın bu kavlı yol ister dile

II-134a/9, 10

Artık söz şu yolları takip edecektir. Nefisten sonra sözün eğleştiği yer yürektir. İş nasıl sırttan kuvvet almışsa söz de yürekten güç alır. Şair bunu şöyle dile getirir:

Çünkü kavlı indi yürekde dutdı yir

Bu yürekden kuvvet odı oldu sir

II-134b/1

Yürek onu akciğere gönderir. Artık insan bağırarak ihtiyacını duyacaktır. Bu sebeple akciğeri şişirip indirir. Söz buradan bir istekle çıkar. Nefes rüzgârına binerek boğaza gelir. Boğaz havaya geçit vermez. Havaya binen söz boğazın izin verdiği kadarı ile geçer. İşte şair bu durumu şu beyitlerde açıklamaktadır:

Bu nefes yili giricek öykene

Söz diler kim anda yil üzre bine

Bindi söz yile segirdi ansuzın

Geldi öykenden bogaza gensüzün

II-134b/9, 10

Sözi pes bogsa gerek anda bogaz

Ya 'ni bogaz didügi anda bog az

Sözi bog az ya 'ni az eyler çogı

Az içinde gizlenü söyler çogı

II-135a/1, 2

Artık belirli bir düzen dâhilinde sözün çıkması gerekir. Boğazdan ağza yayılan söze, sestem elbise giydirilir. Böylece mahreçler, yani ses teşekkül noktaları hasıl olur. Artık ses ve ses birleşikleri ile söze ulaşılır. Sonra söz ağızdan yayılıp çıkmak ister ve yönünü dışarı tutar. Nihayet dile gelir. Bütün fikirler, gizlilikler, hikmetler dilde söz hâlini alınca buradan yayılarak dünyayı tutar. Böylece hüküm, emir, sitem, tekdir, azar, hesap, düşünce, kısaca bütün fikirler dilden çıkıp âleme yayılır:

Geçdi bogazdan yayıldı ağıza

Geldi hil'at oldu âvâz ol söze

II-135a/4

Çün tonandı söz ol âvâz tonını

Çıkmaga pes daşra dutdı yönini

II-135a/7

Çünkü ma'ni dile geldi oldu söz

Bildi halk anı cihâna toldı söz

II-135a/9

Ger hükümdür ger hitâbdur ger itâb

Dilde ma'lûm oldu bu cümle hisâb

II-135b/11

Görklü âvâz oldu görklü ton ana

Cümle kulaklar yöni andan yana

II-135a/6

Âşık Paşa, iş olarak yazının, ses olarak da sözün geçtiği konakları en geniş şekilde anlatır ve her ikisini sözlü ve yazılı anlatım olarak dilde birleştirmiş olur. Böylece gözlemlere dayanarak gerçekçi bir şekilde dilin teşekkülünü, onun maddi ve manevi gücünü anlatmaya çalışır. Ayrıca bunu en iyi şekilde ifade eder. Dili bir anlaşma vasıtası olarak bildirir.

Gönül bir defter gibidir. Söyleyen onu oradan okuyarak dile getirir. Dilden de söz olur; bu söz uçup karşıdakinin gönlüne konar. Böylece anlam, dil vasıtasıyla bir gönülden başka bir gönle geçip yazılır; bazen gönülde kimi zaman da dilde eğleşir. İhtiyaç duyulunca dilden söz olarak çıkar. Bu durumda ağız sözün çıktığı yer olarak “doğu”, kulak da “batı”dır.

Bu açıklamalar ve fikirlerin hepsi Âşık Paşa'nın genel dil bilimi içindeki yerini ve dillerin tekâmülünde nasıl bir yol tutulduğunu göstermesi bakımından devri için önemlidir. Genel dil bilimciler ise yaptığımız araştırmalara göre, ancak XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. asrın başında dilin teşekkülü üzerine düşünmeye başlayacaklardır.

Âşık Paşa bununla da kalmaz. Bu temel üzerinde yükselerek Türkçenin durumunu gözden geçirir. Onun diğer diller karşısındaki hâlini, Kaşgarlı Mahmut'tan sonra düşünen ikinci bir bilim adamımız olduğunu belirtmek gerekir. O, devri için olduğu kadar diğer devirlere de ışık tutacak bir dil görüşüne sahiptir. Âdetâ Türkçenin başına gelecekleri bilir gibi kendi devrinde tavır koyar. Fikir olarak Türkçeyi ön plana çıkarır. Bu geçmişte dilimizin başına gelenleri bilmesinden ve bir tecrübenin sahibi olmasından kaynaklanır.

Karahanlı Devleti hariç tutulursa idare Türk Hakanında ve Türk milletinde olduğu hâlde, Türkçe iki yüz yıla yakın bir zaman Arapça ve Farsça karşısında ihmal edilmiştir. Edebî dil, resmî yazışma dili hep Farsça olmuştur. Arapça zaten din ve bilim dili olarak Farsçaya bile üstün bir dildir. Bu durum XIII. yüzyılın ortalarına kadar sürer. Ancak bundan sonra bir uyanış başlar. Bu uyanış halkta kendini gösterir. Türk halkı anlamadığı değil kendi anladığı dilde, öğütler ve kitaplar ister. Bilginlere ve edebiyatla uğraşanlara Türkçe eserler yazmaları üzerinde ısrarla durur. Her yönü ile Türk olan bir devlette Türkçenin garip hâli XIV. yüzyılın bilgin ve edipleri yanında beylerini de harekete geçirir. Âşık Paşa ve Yunus Emre, dile sevgi ile bakmanın en açık örnekleri olarak görülür. Gülşehri, Tursun Fakih ve Şeyyad Hamza'yı da buraya dâhil edersek daha XIV. yüzyılın başında dil şuuru ile eser verme kendini en iyi şekilde gösterir ve bu durum bütün bir asrı içine alarak daha sonraki yüzyıllara taşar.

Gerçekten XIV. yüzyılın bütün yazar ve şairleri ister tercüme, ister telif olsun eserlerini Türkçe sevgisi ve dil şuuru ile yazarlar. İşte Âşık Paşa bunların başında gelir ve Türkçe ile ilgili fikirler de dile getirir. O, Osmanlı Devleti'nde bile işe Türkçeden başlamak fikrini uyandıran âlimdir. Gerçekten Selçuklulardan sonra sürececek Osmanlı asırlarında işe Türkçe ön plana çıkarılarak başlanmıştır. Böyle olmasına rağmen, aslında Âşık Paşa zamanında da Türkçe eser vermek yadırganır. Ancak Âşık Paşa ve çağdaşları bunda ısrarla durarak XIII. yüzyıldaki Türkçe ile ilgili menfî düşüncelerin karşısına çıkarlar. Âşık Paşa, Türkçede ve başka milletlerin kültür tarihinde bir benzeri olmayan meşhur *Garib-nâme*'sini yazar. O, böyle bir abide eseri yazmakla her şeyden önce Türkçe üzerindeki olumsuz ve uğursuz düşünceleri ortadan kaldırır. Böylece Türkçenin gücünü göstermiş olur. Bu, Âşık Paşa'nın en başta gelen hizmetidir (Yavuz, 2000, s. 953-957).

Âşık Paşa, aşağıdaki beyti yazarak diller arasında bir farkın olmadığına işaret eder:

Ma 'niyi bir dilde sanman siz hemân

Cümle diller anı söyler bî-gümân

Ayrıca, Türk milleti için çalıştığını ve hiçbir dilin horlanmaması gerektiğini şu şekilde dikkatlere sunar:

Gerçi kim söylendi bunda Türk dili

İlla ma 'lûm oldu ma 'nî menzili

Tâ ki mahrûm kalmaya Türkler dahı

Türk dilinde anlayalar ol Hak'ı

Çün bilesin Türk ü Tâcîk dillerin

Yirmegil sen Türk ü Tâcîk dillerin

Âşık Paşa, o günlerde Türkçenin düştüğü durum ve dil sevgisi yanında dilimizin bir gramerinin bulunmadığına da dikkat çeker:

Kamu dilde var-ıdı zabt u usûl

Bunlara düşmiş idi cümle ukûl

Türk diline kimsene bakmaz-ıdı

Türklere hergiz gönül akmaz-ıdı

Türk dahu bilmez idi ol dilleri

İnce yolu ol ulu menzilleri

Beyitlerinde görüldüğü gibi, o, başka dillerin incelenerek gramerlerinin yapıldığını, onların kaidelerinin belirlenerek öğrenme usullerinin bilindiğini; fakat Türkçenin böyle bir şansının olmadığını üzümlere zikrettiği gibi, Türklerin de dil meselesinde bilgilerinin bulunmadığını ve Türkçeye sahip çıkmadıklarını anlatır.

İkinci olarak *Garib-nâme*'sini böyle bir fikrin ışığı altında bilinçle kaleme almıştır. Başta *Garib-nâme* olmak üzere o devirde yazılan eserlerle Türkçe yeniden yazı dili olmuş veya eski şekline dönmüştür. Böyle bir eserin ortaya çıkması ile Türkçenin ifade gücü ve edebî kudreti de öne çıkarılmıştır. Biz bunu Âşık Paşa'ya borçluyuz.

Üçüncü olarak söylemek gerekirse *Garib-nâme* üzerinde yapılacak çalışmalar Türkçeyi her bakımdan incelemeye kâfidir. Üstelik grameri yanında sözlüğünü de yapmak mümkündür. İşte Âşık Paşa bunları gerçekleştiren ve gerçekleşmesi için zemin hazırlayan bir âlim şairdir.

Âşık Paşa Türkçe asıllı kelimelerle söylemeyi şuurlu olarak denemiş ve bunda başarılı olmuştur. *Garib-nâme*'nin pek çok beytini bu fikirden hareket ederek yazmıştır. O, böylece saf Türkçe kullanma yolunu seçer. Şu beyitlere bakacak olursak onun bunda da ne kadar başarılı olduğunu görürüz:

Sanma kim buncak-durur erlik işi

Binde biridür ki direm iy kişi

Her kim erlik tahtına ağmış ola

Ol kişiden dört ogul toğmuş ola

Dördi toga dört yirinden ol erün

Eydeyüm ger açug-ısa gözlerün

İşid imdi her birinün adını

Kim bulasın uşbu sözün dadını

I-123a/1, 2, 7, 8

Kimisi hoş düğün eyler il gelür

Okıdı varmaz-ısan gönli kalur

Kimi sayru sormak ister sor anı

Kimi bir dem görmek ister gör anı

I-15a/5, 6

Çün ulaldı ogul evermek gerek

Agı atlas at katır virmek gerek

I-151a/2

Anun için çok kişi gelmez işe

Neylesün kim çiçek irmez yimişe

I-182a/5

Âşık Paşa açık ve çekici bir anlatımla, anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Dikkat çeken bir başka özelliği kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerde ölçülü olmasıdır.

Âşık Paşa bunda halkın anlama durumunu esas almıştır. Gerçekte ona göre kelimelerin milliyeti yoktur, söylenenin ve yazılanın canlılığı ve anlaşılması esastır. O, Arapça ve Farsça kelime kullanımına daha fazla ihtiyaç duyduğu zaman bu kadroyu biraz daha açar. Ancak hiçbir zaman halk zevkine ve konuşmasından uzak düşmez. Arapça ve Farsça kelimelere yer verdiği bu şekildeki beyitler eserinde çok görülür. Fakat bu durum yadırganmaz. Yazdığı beyitlerde Türkçe kelime sayısı da yabancı kelimelere nispetle fazladır. Ancak şunu da bilmek gerekir: Son devirlere gelinceye kadar, Türklere Arapça ve Farsça yabancı bir dil gibi görülmemiştir. Âşık Paşa da aynı fikirdedir. Ona göre asıl olan anlaşılabilir ve halkın anlamasıdır. Gerçekte bu durum Orhun'dan başlar. Türkçenin kaderine bakınca daima yanında başka dilleri de buluruz. Bu ilk zamanlarda Çince'dir. İslam medeniyeti içinde Arapça ve Farsça olmuştur. Şimdi de İngilizceye açılım vardır. Ancak Türkçe hiçbir zaman varlığını yitirmiş değildir. Dilimizin en anlaşılabilir bir şekilde aldığı zaman bile silkinip kendine dönmesi vardır; Cumhuriyet Devri buna örnektir.

Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir husus vardır: Selanik'te 1908 yılında başlatılan dil görüşü Âşık Paşa'nın yaptıkları ile çakışır vaziyettedir. Fakat ne Tanzimat'ın şair ve yazarları ne de daha sonraki yazar ve şairlerimiz Âşık Paşa'yı tanır. Onların devrinde bir yenilikmiş gibi görülen ve ileri sürülen fikirler, XIV ve XV. yüzyıllarda tartışılmıştır.

O devirde Türkçe ile ilgili başlıca üç görüş vardır:

a. Türkçe yazalım hasbi Türkçe: Gülşehri, Erzurumlu Mustafa Darir ve Sarıca Kemal gibi şairler bu görüşün temsilcisidir.

b. Türkçeyi işleme görüşünde olan bir gramer fikri getiren şair ve yazarlarımız: Bunların başında Âşık Paşa gelir. Aynı yüzyılın sonunda bu fikir Şeyhoğlu Mustafa tarafından da benimsenir ve daha ileri götürülür.

c. Türkçe anlatımda kıttır. Bunu Arapça ve Farsça kelimelerle zenginleştirip çeşnesine kavuşturalım diyen şair ve yazarlar.

Bu yazarlar ve şairler, II. Murat, II. Bayezit ve III. Mehmet gibi padişahların açık ve anlaşılabilir dildeki ısrarlarına rağmen keyfi bir yol tutmuşlar; sonunda kendileri bile okunamaz hâle gelmişlerdir. Bu fikrin destekleyicileri de Şeyhi ile başlayıp İbni Kemal, Hoca Sadreddin Efendi ve Gelibolulu Ali'ye kadar gider. Ne yazık ki üçüncü fikir Türkçenin tarihî gelişiminde ağır basar ve bu durum dilimizin silkinmesine kadar devam eder. Ancak daha sonra ileri sürülen

ve Türkçenin anlaşılır, açık şekilde yazılması ve ilmî açıdan ele alınması fikri, Âşık Paşa'dan kaynaklanır. Şairin dil ile oynaması, bu şekilde anlaşılır, açık bir anlatıma yer vermesi ve Türkçeye hizmeti hayatı boyunca sürüp gitmiştir.

Âşık Paşa yolunda Türkçe hakkındaki görüşler devam eder. Âşık Paşa ile aynı görüşü paylaşan bir başka şair de Şeyhoğlu Mustafa'dır. O da Türkçeye nice emekler verdiğini ve sonunda başardığını şu şekilde anlatır ve kendisindeki dil sevgisini ortaya koyar:

*Göbüt dildür bu dili irdedüm çok
Ağaçdur yâhû taşdur kim taşu yok
Sovukdur tadı yokdur tuzı yokdur
Yavandur lezzeti vü özi yokdur
Sığındum kamusıyla Tanrı'ya ben
Kavî ihlâsum ile bî-riyâ ben
Kitâbı düzmege âgâz kıldum
Ma'ânî çarhına pervâz kıldum*

Bütün bu uğraşlar sonunda medreselerin dili bile Türkçe olmuştur. Bunu da yine Türkçe yazmakla övünen Devletoğlu Yusuf, yazdığı *Vikâye Şerhi*'nde yazar. O, bu hususta şu beyitlerini dile getirmiştir:

*İy niçe gördük ulu âlimleri
İlm ile hem âlim ü kâmilleri
Türk dilince düzdiler bunca kitâb
Mâni yüzinden göturdiler nikâb
Türkidür ders-i müderrisler ahı
Hem muhaddisler müfessirler dahi*

Bütün bunlardan başka olarak Kaygusuz Abdal da Türkçe ile ilgili bir görüş ileri sürer. Kaygusuz'un eserlerini okursak kendisinin de belirttiği gibi o, Âşık Paşa'yı okuyan bir şair ve nasirdir. Bizce Türkçeyi ele alıp diğer diller karşısında öne çıkarması, Âşık Paşa'nın tesiriyle olmuştur. Kaygusuz Abdal Türkçe ile ilgili olarak Cebrail'in cennette Hz. Âdem ile konuşmasını anlatır. Âdem, cennette yasak meyveye yaklaşınca artık oradan çıkarılacaktır. Bunun için Tanrı, Cebrail'i Âdem'e gönderir ve cennetten çıkmasını söylemesini ister. Ancak Âdem, Cebrail'in sözünü anlamaz. Bunun üzerine Allah, Cebrail'e ona Türkçe söylemesini ve onun Türkçe anladığını bildirir. Bu konuda Kaygusuz Abdal'ın dile getirdikleri şu şekildedir:

*Hak buyurdu Cebreile var didi
Âdem'i cennet içinden sür didi
Geldi Cebrâil Âdem'e söyledi
Hak buyurdugını ayân eyledi*

Cebreil didi çıkgıl Uçmakdan Âdem

Tanrı'nun buyruğı budur işbu dem

***

Nice ki söyledi hergiz gitmedi

Cebreil'ün sözini işitmedi

Türk dilin Tanrı buyurdu Cebreil

Türk dilince söylegil dur git digil

Türk dilince Cebreil "hey dur!" didi

"Durugel, uçmagun terkin ur" didi

Âdem'e tendüre Havva'ya yelek

Cebreil geydürdi Hak virdi dilek (Güzel, 2004, s. 220-221).

Burada asıl olan konu, Türkçenin başlangıcı meselesidir. Gerçekten Türkçenin tarihine baktığımız zaman onun eskilik bakımından, bugün dil olarak öne çıkan diğer bazı dillerden önde geldiğini görürüz. Buna örnek olarak Orhun Devri Türk edebiyatına bakılabilir. Bu devir VIII. yüzyıldır. Dillere baktığımız zaman dünyada, doğuda Hintçe, Çince, Japonca, Farsça ve Arapça vardır. Batıda ise Grekçe ve Latinceyi görmekteyiz. Bunların arasına Türkçeyi de koymak gerekir. Bunun dışında diğer bazı diller daha yeni teşekkül edecektir. İşte teşekkül edecek diller arasında İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rusça gibi diller vardır ve bunlar ancak XIII. yüzyıldan sonra ortaya çıkacaklardır.

Tarih içinde aydınlarımızda görülen dile düşkünlük bunlarla sınırlı değildir; XIV. yüzyılda Erzurumlu Mustafa Darir, Ebu Mansur Ali ve Sultan Berkuk gibi Mısır meliklerinin emri ile *Siretü'n-Nebi* adlı büyük eserini yazar. XV. yüzyılda Ali Şir Nevâî ayrı bir zirve olarak görülür. Sahası ayrı olsa bile, onun Türkçeye olan hizmeti ve dil şuuru daima yol gösterici olarak kalacaktır. Ali Şir Nevâî bu işi Doğu Türklüğü içinde ele alıp işleyen büyük bir dircimizdir. O da Türkçeye olan hizmetlerini; Türkçeye olan sevgi ve düşkünlüğünü şu şekilde anlatmaktadır:

Türkçe Farsçaya pek çok yönden üstündür. Türkçenin yatkınlığı, inceliği ve genişliği herkes tarafından bilinmiyordu. Türkçenin bu durumu gizli kalmıştı, belki bir tarafa bırakılıp unutulacaktı.

Gençliğimin ilk yıllarında şiir söylemeye başladım. Fakat bunları yazıya geçiremiyordum. Lakin gönül denizinden kopup gelen inciler dalgıca benzeyen yaratılışımın gayreti ile ağız sahiline kadar ulaştı. Belli şartlara göre gelişip serpildi.

Düşünme yaşına gelince yüce Allah bana kendimi bilme ve ince zevke ulaşma şuuru verdi. Böylece Türkçe üzerinde düşünmeye başladım. Ondaki ziynet ve süslü gök, dokuz felekten daha fazla olarak gözlerimin önüne serildi.

Türkçenin gül bahçesine baktım, güllerinin güneşten parlak olduğunu gördüm. Oraya kimse girmemişti. Lâkin gül bahçesinin dikenleri çok kanatıcı ve hadsiz hesapsızdı. Kendime gelip, "niçin bizim güzelliğe meyleden akıllı kimselerimiz, bu güzelim bahçeden nasiplerini almadan geçip gidiyorlar" diye düşündüm. Sonra bu dikenler yüzünden şiir ehlinin deste deste gül koparmadan geçip gittikleri gönlümden geçti.

Bu yolda gayrete geldim. Korkusuzdum; seyrine doyamadığım böyle bir güzelliği bırakıp gitmeye razı olmadım. Tabiatımın atını, o güzel âlemin göklerinde koşturarak Türkçe şiirler söyledim. O gökyüzü boşluğunda hayalimin kuşu uçabildikçe uçtu. O hazineden gönül sarrafı sayısız inci ve mücevherler aldı. O kokular saçılan gül bahçesinden gönlüm deste deste güller ve yaseminler topladı.

En sonunda Türkçenin gülleri zamane insanlarına açılmaya ve başlarına ister istemez inciler saçılmaya başladı.

Ali Şir Nevâî XVI. yüzyılın ilk senesinde vefat etmiştir. Kaynaklar onun ölüm tarihini 1501 olarak verirler. Bu yüzyıl, doğusu ve batısı ile Türk dünyasının cihana hükmettiği yüzyıldır. Dil meseleleri de yine kendini gösterir. Yazarlardan başka olarak padişahlar da kendileri Türkçe yazdıkları gibi, açık ve anlaşılır Türkçe ile eserler verilmesini isterler. Bunlardan biri, XV. yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde hüküm süren II. Bayezid'dir. Bu padişah Kemal Paşazâde'den açık ve anlaşılır bir Osmanlı tarihi yazmasını ister. Yine bu yüzyılın sonunda yaşayan Sultan III. Mehmet de açık ve anlaşılır eserler yazılmasını teşvik eder. Hatta anlaşılması güç eserlere hiç iltifat etmez ve Talikî'nin *Şehname*'sini geri çevirir.

Bu yüzyılda imparatorluğun başka yerlerinde de eserler yazılır. Bunlardan biri coğrafyacı Tunuslu Hacı Ahmed'dir. O, Fas'ta "danişmend" olarak tahsilini tamamlayan, sonra Avrupa'da esir olarak satılan bir kimsedir. Ancak o talihli biridir; kendisi Frenk beylerinden yarar ve ehl-i marifet bir kimse tarafından satın aldığı için, esaret hayatında da rahat bir çalışma ortamına kavuşmuştur. Tunuslu Hacı Ahmed Venedik'te de bulunmuştur. Eserini Venedik'te kaldığı yıllarda yazmıştır. Tunuslu Hacı Ahmed'in hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Onun Osmanlı dünyasında Piri ve Seydi Ali Reislerden sonra coğrafi keşiflerden bahseden müelliflerden olması, yeni keşfedilen yerler hakkında bilgi vermesi bakımından eseri önem taşır. Hacı Ahmed, İslam coğrafyacılarının yanında batılı bilim adamlarını da takip etmiş ve eserini Müslüman halkı ve idarecileri gerekli bilgilerden, özellikle yeni keşiflerden haberdar etmek için yazmıştır.

Bunu yaparken Türkçe ve Türk dünyası ile bağlarını korumuş, coğrafya alanında yeni gelişmeleri yakından takip ederek bunları bir aydın kimliğiyle İslam dünyasını bilgilendirmek amacıyla yapmıştır. Çizdiği harita ve etrafındaki bilgilerle *Coğrafi Risâle* adı verilen eser üzerinde Batılı bilim adamları çalışmıştır. Bizde eseri ilk defa tanıtan ve yayınlayan Bedi Şehsüvaroğlu olmuştur (Şehsüvaroğlu, 1967, s. 64-71). Eser, daha ziyade çizilen haritanın izahından oluşmuş bir risaledir. Bu harita Kanuni'nin oğlu Şehzade Bayezid için hazırlanmıştır. Burada asıl önemli mesele, Osmanlı ülkesinin uzak bir yerinde de olsa Tunuslu Hacı Ahmed'in Türkçeye bakışıdır. Onun eserini yazdığı dil olan Türkçe için, *dünya dili* tabirini kullanmış olmasıdır. Bu söz yeni yeni günümüzde ortaya çıkmaktadır. Ancak ilk defa söyleyen Tunuslu Hacı Ahmet'tir. Ayrıca Tunuslu Hacı Ahmet, "*Bu tercümeyle ağamun emriyle Türk dilinde yazdum. Zira kim bu dil dünyada gayetle hüküm ider*" (Ak, 1999; Şehsüvaroğlu, 1970) (vr. 55a) demektedir.

Türkçe ile ilgili görüşler XVI. yüzyılda başka şekillerde de devam etmiştir. Bu durum bazı şairlerde açık ve anlaşılır Türkçe merakını ortaya çıkarmıştır. Aydınlı Visâlî, Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmi gibi şairler bunların başında gelmektedir. Bu şairlerin tutumu, basit Türkçecilik akımını canlı tutmuştur. Ancak bunlar birinci sınıf şairlerden olmadıkları için Türkçe ile ilgili çabaları sonuçsuz kalmıştır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Nabi de anlaşılmaz bir Türkçenin karşısındadır. Ancak kendisi bu dileğini yerine getirememiştir. Nabi birinci sınıf bir şair olmasına ve

Ey şi'r meyânında satan lafz-ı garîbi

Divân-ı gazel nüsha-i kamus değildir

demesine rağmen, yazdıkları ile Türkçe hakkındaki fikri birbirini tutmamıştır. Bu durum daha sonraları Tanzimat'ın şair ve yazarlarında da görülecektir.

Türkçe ile ilgili fikirleri yüzyıl yüzyıl takip edersek sadeleşme fikrinin XVIII. yüzyıldaki temsilcisi olarak Sadi Çelebi'yi görürüz. O bu konu ile ilgili olarak şunları demektedir:

Eger memdûh ise Türkî lisanda nazm-perverlik

Selîs ü vâzih ister dinleyen fehm eyleye anı

Nice Türkî denür ol şi're kim her lafzının halli

Lügatler bakmağa muhtâc ide meclisde yârâm

Tanzimat'la birlikte "Osmanlıca" kelimesi ile karşılaşırız. Hâlbuki önceleri bu kelime yoktur. *Kutadgu Bilig*'den başlayarak "Türkî, Türkmence, Türk dili" gibi adlarla anılan Türkçe bu devirde Osmanlıca oluvermiştir.

Osmanlı Türkçesinin üç ana özelliği vardır:

1. Bu dil bütün milletin kullandığı bir dil değildir. Okumuşlara ve yüksek zümreye aittir.
2. Tabiiyet yoktur. Yabancı dil olarak düşünülme Arapça ve Farsçadan kelime alındığı gibi, bu dillerin ekleriyle de yeni kelimeler yapıyordu. Dil mümteziç bir mahiyet almıştı. *Erat, germiyyet, gidişat, matruş, işgüzar* gibi pek çok kelime bu fikre bağlı olarak ortaya çıkmıştı.
3. Osmanlı Türkçesinin yüksek zümreye hitap eden bu yönü sadece yazı dili olarak kalmıştır. Ancak halkın kullandığı dil "İstanbul ağzı" olarak varlığını en güzel şekilde sürdürmüştür. Hatta bu konuşmalara Nabi gibi nesri çok ağır şairlerimiz bile tutulmuşlardır.

Tanzimat'a girerken dilin sadeleşmesini isteyenlerin sayısı artmıştır. Namık Kemal bunların başında gelmektedir. O, Celâl Mukaddimesi'nde; "İki sayfalık bir yazı okumak için herkesi seksen defa Kamûs'a veya Burhan'a mürâcaat mecbûriyetinde bulundurmamak niçin ma'rifetten ma'dûd olsun" demektedir.

Namık Kemal, dilin iyileştirilmesi için iki nokta üzerinde durur ve bunların gerçekleştirilmesi gerektiğini söyler. Bunlar;

1. Dilin kurallarını en iyi şekilde ortaya koyan bir gramerin yazılması.
2. Kelimelerin genel kullanım çerçevesi içinde sınırlandırılması, yani yeni kelimeler almadan var olan söz hazinesinin bir sözlükte toplanması.

Yine bu devirde Ali Süavi de kendine has görüşler ileri sürer. Süavi anlamı açık kelimeler yanında, kısa cümlelerle yazılmasını teklif eder ve bu fikirlerini *Ulum Gazetesi*'nde yazar (Paris, 1860).

Ahmed Mithat Efendi de dil hakkındaki düşüncelerine, 1871 yılında çıkan *Dağarcık* dergisinin ilk sayısında yer verir. Sadeleşmenin gerekli olduğuna işaret eden Ahmet Mithat Efendi, Arapça ve Farsçadan gelen kelimeler için de ümitsiz olmamak gerektiğini söyler. Hatta bununla ilgili olarak "Acaba dünyada bir lisan var mıdır ki mahlût olmayıp da sırf kendi malı

olan elfâzı kullansın? ... Bugünkü gün lisânımızı sadeleştirmeğe ve umumileştirmeğe o kadar muhtacız ki ...” diyerek görüşlerini açıklar. Mithat Efendi dili sadeleştirme yolunda;

1. “Arapça gramer ve sentaksından izafet ve sıfat tamlamaları ile müzekker ve müennesler, müfret ve cemiler dilimize sokulmasın.

2. Bir kelimenin Türkçesi, fakat bilinen Türkçesi varsa onun yerine Arapça ve Farsça bir söz kullanılmasın” şeklinde görüşler ileri sürer.

Bu devrin en tutarlı, en açık ve en sistemli fikirleri Şemseddin Sami Bey’den gelir. Şemseddin Sami *Osmanlı Lisanı* tabirinin doğru olmadığını, bu devirde en iyi şekilde belirten bir ilim ve fikir adamıdır. O; “Bu lisanla mütakellim olan kavmin ismi ‘Türk’ ve söyledikleri lisanın ismi dahi ‘lisan-ı Türkî’dir” diyerek Osmanlıca terimini reddeder ve Türkçeyi gerçek yerine oturtur.

“Bir takım lüzumsuz tekellüfâta boğulmuş olan lisanımızın tekellüfâtan tecridiyle, sâdeliğinin, letâfetinin izharı zamanı çoktan gelmiştir. Bir söz ne kadar tabii söylenir, ne kadar tabii yazılırsa o derece lâtif olur. ... Lisânımızın tabiiliğini muhafaza için dikkat olunacak şeylerden biri de ‘ve’nin az istimalidir” diyen Muallim Naci ise, *İntikad* (1888) adlı risalesinde; “Lisanımız hiçbir lisanın kavâid ve şivesine ittibâ mecbûr değildir. Osmanlı lisanı başlı başına bir lisanıdır” görüşüne yer verir.

Said Paşa ise bu devirde yabancı dillere bakarak Türkçe üzerinde görüşler bildirir ve *Gazetecilik Lisanı* adlı küçük eserinde, Türkçe üzerinde durur. Bunun yanında şu kıtasını yazar:

Arapça isteyen Urban’a gitsin

Acemce isteyen İran’a gitsin

Frengiler Frengistân’a gitsin

Ki biz Türküz bize Türkî gerektir.

Bu devirde sade Türkçeyle eserler veren yazarlar da görülmektedir. Bunlar Servet-i Fünun topluluğu dışında bulunan Hüseyin Rahmi ve Ahmed Rasim gibi şahsiyetlerdir. Sade Türkçeyle ve hece vezniyle şiirler yazan Mehmet Emin de bu devir edebiyatçılarından. Rıza Tevfik de hece vezniyle ve halk edebiyatı tarzında, sade Türkçeyle şiirler yazmıştır.

Devrin başka yazarlarının da bu tartışmalara yabancı kalmadıkları bir gerçektir. Tevfik Fikret, Halit Ziya da kendilerine göre Türkçe için fikirler ileri sürerler.

Ayrıca Veled Çelebi, Necib Asım, karşılığı bulunduğu takdirde Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerin dilde yer almamasını isterler. Yine bunlar arasında yer alan Fuad Köseraif ise Türkçedeki bütün yabancı kelimelerin atılması fikri ile öne çıkar ve dilde tasfiyecilik hareketi başlar. Mehmet Akif gibi şahsiyetler ise bu fikrin karşısındadırlar.

Dili sadeleştirme konusunda yeni bir hareket ortaya çıkar. Bu da *Genç Kalemler* dergisinde Ömer Seyfeddin tarafından yazılan “Yeni Lisan” başlıklı yazı ile kendini gösterir.

Cumhuriyet devrinde Atatürk de dil ile ilgilenmiştir. O *Türk Dili İçin* adındaki eserin başında yazdığı; “Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişâfında başlıca müessirdir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır” sözleriyle görüşlerini açıklar.

12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyetini kurdurur. Bu cemiyetin tüzük taslağını da kendisi hazırlar. 26 Eylül - 6 Ekim 1932 tarihlerinde I. Türk Dil Kurultayı Dolmabahçe Sarayı'nda toplanır.

Dilde tasfiye taraftarlarının görüşü ağır basar. Atatürk bu görüşe de ilgi gösterir. Fakat yazılanlar anlaşılmaz olur. Böylece dil seferberliği çıkmaza girer. Bundan sonrasını Falih Rıfkı şöyle anlatmaktadır:

Atatürk bir müddet dilde en aşırı özleştirme denemelerinde bile bulunmaktan çekinmedi. Bu deneme devri kendini de, bizi de ister istemez bir çıkmaza doğru götürdü. Fakat “şey” kelimesini dahi Türkçe olmadığı için kullanmamak aşırılığı, bir daha Osmanlıcaya dönülmek imkânlarını bir hayal olarak bile ortadan kaldırmıştır.

Bu dar özleştirme sıkıntıları içinde, bir gün, arkadaşlarından birine bir nutuk söylediğini hatırlıyorum. Hiç bir yabancı kelime kullanmayacaktı. Ayağa kalktı, nutuk bir kekelemeden ibaretti. Kendisine dedim ki:

-“Sanki iç Asya'dan gelen biri size derdini anlatmağa çalışıyor. Ama derdi nedir, galiba hiç birimiz öğrenemedik”. Güldü.

Sonra yalnız olduğumuz bir gün:

- “Çocuğum beni dinle, dedi, Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Bir çıkmaza girmişizdir. Dili bu çıkmazda bırakırlar mı? Bırakmazlar... Biz de çıkmazdan kurtarma şerefini başkalarına bırakamayız”.

Atatürk bu milletin içinden yetişen biri olarak dil meselesinde de bilgi sahibi idi. Sırası ve yeri gelince kendi fikirlerini alfabeden dile kadar gerçekleştirme yoluna gitti. Hatta tasfiyecilik denen arıtmacılığı da denedi. Bunun çıkmaza girdiğini görünce hemen döndü.

Onun bazı meziyetleri vardır.

1. O kurucudur.
2. Yapıcıdır.
3. Hedef göstericidir.
4. Takip edicidir.

İlmi mürşit sayması dil içinde aynı şekilde ilmî ölçüleri göstermesi onun nasıl sağlam bir görüşe sahip olduğunun delilidir.

Sonuç

Dillerin birbirleriyle olan ilişkileri göz önüne alındığında karşılıklı alışverişlerin normal karşılanması gerekir. Ancak Türkçenin tarihî dönemleri incelendiğinde Türkçede zaman zaman yabancı dillerin etkisinin arttığı görülmektedir. Farklı dönemlerde artan ve değişen bu etkiye karşı her dönem kendi kahramanını çıkarmış ve Türkçecilik bilincinin esas alınmasıyla Türkçenin bu etkilerden en az zararı görmesi sağlanmıştır. Bu manada Türkçenin farklı dönemlerinde, farklı coğrafyalarda da olsa Türklük ve Türkçecilik bilinciyle hareket eden aydınlar, Türk dilinin sahip olduğu değerleri öne çıkararak, o dönemde ilgi gösterilen dillere göre üstünlüklerini sıralayarak bu bilinci kendi dönemlerindeki insanlara olduğu kadar, sonraki nesillere de aktarma amacı taşımışlardır. Türkçeci aydınlar, bu faaliyetleriyle hem Türklüğün hem de Türkçenin kahramanları olmuşlardır.

Kaşgarlı Mahmut'tan başlayarak Karamanoğlu Mehmet Bey, Gülşehri, Âşık Paşa, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Ali Şir Nevâî, Namık Kemal, Şemseddin Sami, Hüseyin Rahmi, Ahmed Rasim, Mehmet Emin, Said Paşa, Ömer Seyfeddin ve daha birçok ismi bu kahramanlar arasında saymak mümkündür. Türk dilinin kendi özellikleriyle ayakta kalmasını sağlamak için mücadele eden Türkçeci aydınlar, bu durumu kaleme aldıkları nitelikli eserleriyle kanıtlamışlardır. Öyle ki yukarıda anılan isimlere ek olarak daha birçok Türkçeci aydını bu kapsamda ele almak mümkündür. Türkçeyi korumaya, yüceltmeye çalışan Türkçeci aydın ve devlet adamlarının her biri Türk diline karşı bağlılıkları esasında tek tek ve ayrıntılı olarak yeni nesle tanıtılarak genç dimağlara yol gösterici birçok bilgi ortaya çıkacaktır. Türk dilinin tarihî seyri incelendiğinde karşılaşılan ve Türk diline çok yararlı olmuş bu isimlerin gelecek nesillerde de vücut bulup onların da Türkçenin hizmetkârlığında bulunacaklarına şüphe duyulmamaktadır.

Kaynaklar

- Ak, M. (1999). Ahmed, (Tunuslu Hacı). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arat, R. R. (1960). Anadolu yazı dilinin tarihî inkişafına dair. V. *Türk Tarih Kongresi*, 1956, 225-232.
- Güzel, A. (2004). *Kaygusuz Abdal*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1995). Anadolu yazı dilinin tarihî gelişmesinde beylikler devri Türkçesinin yeri. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1, Ankara: TDK Yayınları, 419-423.
- Korkmaz, Z. (2009). Anadolu'da Oğuz Türkçesi temelinde ilk yazı dilinin kuruluşu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 2, 61-69.
- Merçil, E. (2000). Türkiye Selçukluları devrinde Türkçe'nin resmî dil olmasını kim kabul etti?. *Belleten*, 64(239), 51-57.
- Sümer, F. (1980). *Oğuzlar (Türkmanlar)*. (3. Baskı). İstanbul.
- Şehsüvaroğlu, B. (1967). Türkçe çok ilginç bir coğrafya yazması. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 2, 64-71.
- Şehsüvaroğlu, B. (1970). Kanunî devrinde yazılmış ve şimdiye kadar bilinmeyen bir coğrafya kitabı. *Kanunî Armağanı*. Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1972). *Osmanlı tarihi. C I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yavuz, K. (1983). XIII-XVI. Yüzyıl eserlerinin Anadolu sahasında yazılış sebepleri ve bu devir müelliflerinin Türkçe hakkındaki görüşleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27, 9-51.
- Yavuz, K. (2000). *Garib-nâme. C II/2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yazıcıoğlu Ali, *Selçuknâme*. Topkapı Sarayı, Revan Ktp. Nu. 1390, v. 404b.

Extended Abstract

Turkish, which has been used as the language of great civilizations for centuries, has also been in intensive relation with the geography it spreads and the cultures it interacts with in the language field.

As a result of this relationship, it has been affected from these languages from time to time and has affected these languages from time to time. Today, it is possible to see the traces and effects of these situations. It is possible to encounter many Turkish-based structures in the world languages, as well as many examples from the world languages.

Given the relationship between languages, it will be understood that this should be met normally. However, when the historical periods of Turkish are examined, it is seen that the influence of foreign languages increases from time to time in Turkish. Against this increasing and changing effect in every period, Turkish has taken out its own hero in every period and with the awareness of Turkish language, Turkish has made the least damage from these effects.

Those who think about language in Turkish cultural history are like big rings of a particular chain. Among them, Kaşgarlı Mahmut thinks for Turkish in parallel to Arabic in Turkish.

The administrators of the Karahanli State gave the necessary importance to Turkish and rewarded the poets of the works written. This language awareness in the Karahanli State continued until the fall of the state. However, we cannot see the same situation in the Great Seljuk State and the Ghaznavids State living in the same age with this state. Turkish is in the second or even the third plan in the geography where these states rule. Even Turkish is despised. The same views were adopted by the Anatolian Seljuks and literary works were written in Persian. However, the people under management knew how to protect their language. Turkish XIII, which will give them the power to tell and send beauties to their hearts. grown in the century and XIV. It was used in literary works by poets who gave works in the 19th century. These poets are poets who are interpreters to the hearts of the Turkish nation, who work with language awareness. However, Mehmet Bey, the son of Karaman, also has a big share in the coming of Turkish.

As the culture affected, it is seen that Arabic in terms of religion and Persian in terms of literature meets the needs of the higher class. The public was also put on the second plan. This situation has continued for several centuries. This led the Turkish people to continue their own literature. These will be written later. In later times, the public now forced writers and poets to write in Turkish. Some writers and poets also had the consciousness of writing in Turkish.

Poets and writers in the 14th century preserved the same language awareness. Yunus appealed to the hearts of the Turkish nation and made Turkish the language of heart.

However, Âşık Pasha is different from these. Âşık Pasha holds a great place among those who have Turkish awareness with what they do and say. Âşık Pasha is one of the biggest rings of the chain.

The language view of Âşık Pasha is not only about Turkish. He is a poet and philosopher who expands natural science with observations. His teacher is in a way natural. Âşık Pasha, who looks at the nature and tries to discover the subtleties, brought opinions on the language. He is included in general linguistics with this aspect. Western linguists XVIII-XIX. The language vision they reached in the centuries was thought and written by Âşık Pasha more broadly four or

five hundred years before them. Based on the observations of the air, sound, letter, and the state of the extortion, the apparent emergence of the language, which body organs traveled while this output became the form of expression in the language and pen, was individually handled by Âşık Pasha. In this respect, Âşık Pasha attached great importance to the word. Without words, no education, no knowing, no thinking. First of all, there is no agreement and understanding. That is why every single entity in the universe has a so-called place, it is said in the language.

Âşık Pasha first divided the narrative into two. These:

- Language expression
- Expression with writing.

That's not what Âşık Pasha did. It rises on this basis and reviews the situation of Turkish. It is necessary to evaluate his attitude towards other languages as a second scientist who thinks our language after Kaşgarlı Mahmut. He has a view of language that will shed light on other eras as well as his era. As he knows what will happen to Turkish later on, he reveals his attitude in his own period. He emphasizes Turkish as an idea. This is because he knew what happened to our language in the past and had experience.

Ali Şir Nevâî, has died in the first years of the 16th century. Sources give his date of death as 1501. However, this is the century when the Turkish world ruled the world with its east and west. Language issues still show itself. Apart from the authors, the sultans want to write works with clear and understandable Turkish as they write in Turkish.

Nabi, who lived in the second half of the 17th century, is also against an incomprehensible Turkish. However, he could not apply his thought. Although Nabi was a first-class poet, his idea of Turkish with his writings did not coincide. This situation will be seen later in the poets and writers of the Tanzimat Period.

During the Tanzimat Period, we encounter the concept of Ottoman Turkish. However, this word did not exist before. In this period, there are also writers who produce works in plain Turkish. A new movement emerges to simplify language. This is reflected in the article titled "New Language" written by Ömer Seyfeddin in Genç Kalemler journal.

During the Republican Era, Atatürk also dealt with language. He established the Turkish Language Research Society on 12th of July in 1932.

